

DOI: 10.32703/2664-2964-2019-46-109-117

УДК 334.012.64

JEL M20, M21

Олександр Трегубов, к.е.н., доц.

(завідувач каф. «Підприємництво, корпоративна та просторова економіка», Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця)

ORCID ID 0000-0002-0397-5570

РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Визначено роль малого підприємництва в соціально-економічному розвитку країни. Здійснено оцінку сучасного стану розвитку малого підприємництва в Україні та виокремлено проблеми в цій сфері. Встановлено основні причини, які перешкоджають розвитку малого бізнесу. А саме: відсутність комплексної державної політики, спрямованої на підтримку суб'єктів малого бізнесу; складність доступу до зовнішніх джерел фінансування та залучення інвестицій; недосконалість податкового законодавства; складність процедур сертифікації і стандартизації товарів та послуг; недостатня ефективність взаємодії місцевих органів влади та підприємців; низький рівень інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності. У зв'язку з цим сформовано основні напрями державної політики, спрямованої на розвиток малого підприємництва та повноцінне використання його потенціалу для соціально-економічного розвитку територій та країни в цілому.

Ключові слова: мале підприємництво; малий бізнес; соціально-економічний розвиток; державна політика.

Постановка проблеми. Мале підприємництво відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку держави, впливаючи на прискорення структурної перебудови національної економіки, та виступаючи одним із факторів формування її конкурентоспроможності.

Це обумовлено тим, що саме малий бізнес здатен створити нові робочі місця та сприяти зниженню безробіття через самозайнятість населення, сформувати та реалізувати інноваційні рішення, збільшити надходження до бюджету, стимулювати конкуренцію, залучити додаткові інвестиції та сприяти підвищенню ефективності ринку праці.

Соціально-економічна значущість малого підприємництва для країни актуалізує дослідження його стану, факторів впливу та формування перспективних напрямів розвитку.

© Трегубов О.С., 2019

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку малого підприємництва приділено увагу на законодавчому рівні, що знайшло реалізацію у затвердженні Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [1].

Дослідженням сфери малого підприємництва та проблемам, які пов'язані з її розвитком, приділено увагу в працях таких вчених, як: З. С. Варналій [2], К.М. Воронич [3], В.А. Гайдук [4], О.І.Тимченко [5] та інші.

Однак в сучасних умовах питання дослідження розвитку малого підприємництва та пов'язаних з ним проблем потребують більш глибокого наукового вивчення. Це сприятиме своєчасному вирішенню проблем в цій сфері, формуванню перспективних напрямів функціонування малого бізнесу та повноцінному використанню його потенціалу для соціально-економічного розвитку країни.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій функціонування малого підприємництва в Україні та формування перспективних напрямів його розвитку. Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено наступні завдання: проаналізовано сучасні тенденції функціонування малого підприємництва в Україні та надано авторську оцінку цим процесам; визначено основні фактори впливу на розвиток малого підприємництва, що дозволило сформувати основні вектори державної політики, спрямованої на розвиток малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Важливість розвитку малого підприємництва підкреслюється на державному рівні [1], визначаючи курс на дерегуляцію підприємництва на основі розробки й постійного удосконалення програм розвитку малого та середнього бізнесу в окремих регіонах країни.

На доречність такого вектору звертають увагу і в науковому колі [5], визначаючи зацікавленість у таких процесах територіальних громад, що обумовлено орієнтацією таких підприємств на потреби місцевих ринків; можливістю створення нових робочих місць та зменшення безробіття; збільшення податкових надходжень до бюджетів місцевого рівня за рахунок зростання рівня виробництва.

Аналіз кількості суб'єктів вітчизняного малого бізнесу за останні п'ять років, який здійснено на основі даних Держкомстату України дозволив констатувати, що починаючи з 2015 року їх чисельність постійно знижується (рис. 1).

Слід відзначити, що в структурі суб'єктів малого бізнесу в Україні найбільшу частку складають фізичні особи-підприємці, за рахунок закриття яких і спостерігається зменшення загальної кількості суб'єктів малого бізнесу (табл.1).

Серед основних факторів, які вплинули на таку ситуацію, слід виокремити такі: припинення державної реєстрації ряду фізичних осіб-підприємців, які не отримували доходів (з метою не сплати єдиного соціального внеску у 2017 р.), що пов'язано з набуттям чинності з 01 січня 2017 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», якими винесено зміни до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;

введення податку на нульовий прибуток;

залежність вітчизняних суб'єктів малого бізнесу від коливань курсів іноземних валют;

зменшення купівельної спроможності населення;

складність залучення банківських кредитів.

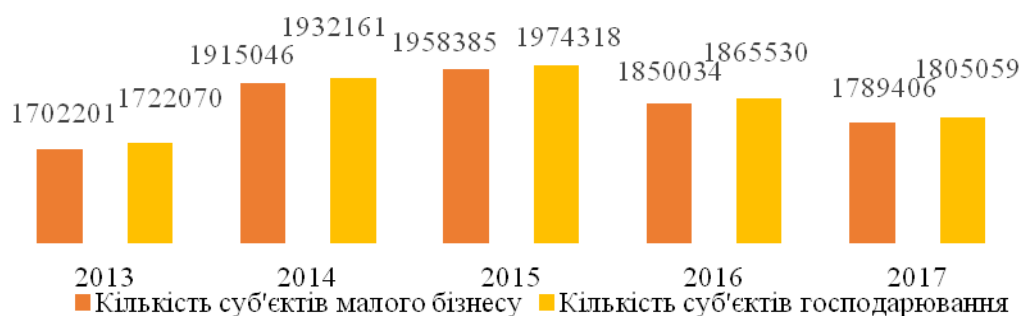

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів малого бізнесу в Україні, одиниць*

* Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Таблиця 1. Структура суб'єктів малого бізнесу в Україні

Рік	Всього суб'єктів малого бізнесу, одиниць	Малі підприємства		Фізичні особи-підприємці	
		кількість, одиниць	частка, %	кількість, одиниць	частка, %
2013	1702201	373809	21,96	1328392	78,04
2014	1915046	324598	16,95	1590448	83,05
2015	1958385	327814	16,74	1630571	83,26
2016	1850034	291154	15,74	1558880	84,26
2017	1789406	322920	18,05	1466486	81,95

Джерело: розраховано автором за даними [6]

Підкреслюючи потенціал розвитку суб'єктів малого бізнесу в Україні, звернемось до індексу легкості ведення бізнесу (Doing Business), який щорічно розраховується Світовим банком спільно з Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC). За його результатами у 2018 році країна посіла 76 місце, покращивши свої позиції порівняно з минулим роком на чотири пункти (рис. 2).

Однак, слід зауважити, що цей показник не містить у своєму складі реальну політичну та соціально-економічну складову, ґрунтуючись переважно на існуючому законодавчому базисі.

Дослідження суб'єктів малого підприємництва за видами економічної діяльності дозволило констатувати, що найбільша їх кількість зосереджена в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (табл.2). При цьому значних змін в структурі за останні п'ять років не спостерігалось.

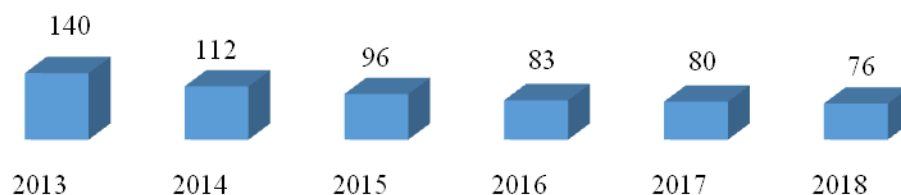

Рис. 2. Місце України у рейтингу за індексом Doing Business

Джерело: сформовано автором за даними [7]

Таблиця 2. Структура суб'єктів малого підприємництва за видами економічної діяльності*

Види економічної діяльності	Роки			
	2013		2017	
	кількість, од.	частка, %	кількість, од.	частка, %
1	2	3	4	5
Сільське, лісове та рибне господарство	68105	4,0	74184	4,1
Промисловість	115211	6,8	118837	6,6
Будівництво	51755	3,0	49465	2,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	886662	52,1	834696	46,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	90975	5,3	94652	5,3
Тимчасове розміщення й організація харчування	51632	3,0	57300	3,2
Інформація та телекомунікації	85954	5,1	146575	8,2
Фінансова та страхова діяльність	10694	0,6	9960	0,6
Операції з нерухомим майном	91410	2,9	90166	5,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	96233	5,7	120985	6,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	39092	2,3	45705	2,6
Освіта	8399	0,5	11604	0,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	17782	1,1	21795	1,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	11508	0,7	12934	0,7

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5
Надання інших видів послуг	76789	6,9	100548	5,5
Разом	1702201	100	1789406	100

* Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розраховано автором за даними [6]

Підкреслюючи значущість суб'єктів малого підприємництва для територіального розвитку та національної економіки в цілому слід відзначити, що кількість працівників, зайнятих в цьому бізнесі скоротилась у динаміці, переважно, за рахунок зменшення кількості працюючих у малих підприємствах. Основною причиною такої ситуації є зменшення кількості суб'єктів господарювання (табл. 3).

Таблиця 3. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів малого підприємництва за видами економічної діяльності*

Види економічної діяльності	Роки			
	2013		2017	
	кількість, тис. осіб	частка, %	кількість, тис. осіб	частка, %
1	2	3	4	5
Сільське, лісове та рибне господарство	276,6	6,5	261,3	6,6
Промисловість	514,1	12,0	469,2	11,9
Будівництво	... **	...	...	...
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1814,8	42,3	1588,4	40,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	256,1	6,0	225,4	5,7
Тимчасове розміщування й організація харчування	194,5	4,2	172,9	4,4
Інформація та телекомунікації	159,0	3,7	209,9	5,3
Фінансова та страхова діяльність	...	...	24,7	0,6
Операції з нерухомим майном	218,3	5,1	...	..
Професійна, наукова та технічна діяльність	216,1	5,0	219,4	5,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	145,6	3,4	137,3	0,6
Освіта	23,9	0,6	...	...

Закінчення таблиці 3

1	2	3	4	5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	59,8	1,4	66,6	1,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	...	...	...	..
Надання інших видів послуг	...	...	...	
Разом	4291,2	100	3956,3	100

* Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

** Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

Джерело: розраховано автором на основі [6]

При цьому, слід констатувати, що значних структурних змін у зайнятості працівників за видами економічної діяльності, починаючи з 2013 року, не спостерігалось. Найбільша їх частка задіяна в сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів.

Дослідження сучасних тенденцій функціонування малого бізнесу в Україні дозволили виокремити ряд причин, які перешкоджають його розвитку. Серед основних з них:

відсутність комплексної державної політики, спрямованої на підтримку суб'єктів малого бізнесу;

невисока дієвість та ефективність програм підтримки малого бізнесу;

складність доступу до зовнішніх джерел фінансування та залучення інвестицій;

недосконалість та часті зміни податкового законодавства, що ускладнює прийняття стратегічних рішень суб'єктами малого бізнесу;

складність процедур сертифікації і стандартизації товарів та послуг;

низький рівень залучення громадськості до вирішення проблем в сфері малого бізнесу;

недостатня ефективність взаємодії місцевих органів влади та підприємців щодо вирішення нагальних проблем підприємницької діяльності;

низький рівень інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності;

втрата частини малого бізнесу внаслідок військових дій на Донбасі, поява внутрішньо переміщеного бізнесу та необхідність вирішення питань, пов'язаних з його адаптацією на новому місці.

Дослідження сучасних тенденцій розвитку малого підприємництва, визначення проблем, які перешкоджають його розвитку, дозволили констатувати довести необхідність формування відповідної державної політики, яка повинна бути спрямована на підтримку цієї сфери, враховуючи сучасні виклики, і мати комплексний характер.

Отже, основними векторами державної політики, спрямованої на розвиток малого підприємництва, мають бути:

створення сприятливих умов для зростання чисельності суб'єктів малого підприємництва, підвищення рівня їх ділової активності, стимулювання розвитку та поширення підприємницьких ініціатив;

покращення матеріального-технічного забезпечення суб'єктів підприємництва та підвищення рівня ефективності їх фінансово-господарської діяльності, організаційна підтримка;

формування дієвої законодавчої бази, спрямованої на розвиток та підтримку малого підприємництва;

стимулювання інноваційної активності в секторі малого підприємництва;

використання потенціалу внутрішньо переміщеного бізнесу для соціально-економічного розвитку приймаючих громад. А саме: поширення інформації та опрацювання досвіду роботи Національної платформи бізнес взаємодії, що має на меті сприяти співпраці між внутрішньо переміщеними особами та членами місцевих громад – підприємцями різних галузей – задля розбудови бізнесу, створенню нових робочих місць та, у довгостроковій перспективі, покращення бізнес середовища в Україні; запровадження механізмів відкриття та підтримки бізнесу для осіб з числа внутрішньо переміщених осіб та пільгових фінансово-кредитних механізмів підтримки переміщеного малого бізнесу; стимулювання банківських установ щодо надання кредитів для внутрішньо переміщеного бізнесу під відкриття власної справи; формування та реалізація організаційно-економічного механізму підтримки переміщеного бізнесу у сільській місцевості та периферійних районах;

розвиток стартапів та молодіжних підприємницьких ініціатив;

сприяння місцевої влади щодо збуту продукції суб'єктів малого бізнесу (реалізація проектів щодо проведення виставок-ярмарків з метою просування продукції, інформаційна підтримка таких проектів);

розвиток державно-приватного партнерства, яке засновано на використанні сучасних моделей;

створення можливостей для участі суб'єктів малого підприємств у поставках, спрямованих на задоволення державних, регіональних та місцевих потреб;

надання інформаційно-консультаційної підтримки населенню стосовно започаткування та розвитку власного бізнесу, в тому числі з використанням потенціалу неурядових організацій;

формування та запровадження дієвих програм підтримки малого бізнесу на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток малого бізнесу є вкрай важливим для піднесення економіки (створення нових робочих місць, упровадження інновацій, зростання надходжень до бюджету), зменшення безробіття через самозайнятість населення.

Дослідження сучасного стану малого бізнесу в Україні дозволило виокремити певні проблеми та перешкоди, які гальмують його розвиток. Враховуючи важливість питання та його стратегічний характер, сучасні виклики, спираючись на результати аналізу, представляється необхідним формування комплексної державної політики, спрямованої на підтримку малого підприємництва. Її реалізація запропонована за певними напрямками (векторами). Слід зазначити, що ці вектори мають скласти підґрунтя при формуванні програм підтримки малого підприємництва на різних рівнях, що складають перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Стратегії розвитку малого й середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/55/f468579n9.doc> (дата звернення 25.05.2019).
2. Варналій З.С. *Мале підприємництво: основи теорії і практики: монографія*. К., 2001. 375 с.
3. Воронич К.М. Міжнародний досвід організації малого бізнесу та можливість його впровадження в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип.21. С. 184 – 189.
4. Гайдук В.А., Сорока В.Є. Розвиток малого підприємництва та його вплив на економіку регіону. *Економіка і регіон*. 2012. № 1. С. 34 – 38.
5. Тимченко О.І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_14 (дата звернення 29.05.2019).
6. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm. (дата звернення 15.06.2019).
7. Doing Business-2018. URL: <http://www.edclub.com.ua/analitika/doing-business-2018-ukrayina-v-reytingu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu> (дата звернення 18.06.2019).

REFERENCES

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017) Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Strategy For the Development of Small and Medium Enterprises in Ukraine up to 2020, dated May 24, 2017 No. 504-p, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/55/f468579n9.doc> (Accessed 25.05. 2019).
2. Varnaliy Z.S. (2001) Male pidpriemnistvo: osnovi teorii i praktiki: Monografiya [Small business: the foundations of theory and practice: A monograph]. – K., 375 p.
3. Voronich K.M. (2011) Mizhnarodnij dosvid organizacii malogo biznesu ta mozhlivist' jogo vprovadzhennya v Ukraïni [International experience of small business organization and its implementation in Ukraine] Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 21, pp.184-189.
4. Gajduk V.A., Soroka V.A. (2012) Rozvitok malogo pidpriemnictva ta jogo vpliv na ekonomiku regionu [Small business development and its impact on the region's economy] Ekonomika i region, vol. 1, pp. 34-38.
5. Timchenko O.I. (2015) Problemi ta perspektivi rozvitku malogo pidpriemnictva v regionah Ukraïni [Problems and prospects of small business development in the regions of Ukraine] Efektivna ekonomika, No. 6, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_14 (Accessed 29.05.2019).
6. Pokazniki strukturnoi statistiki po sub'ektah gospodaryuvannya z rozpodilom za ih rozmirami, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm (Accessed 15.06.2019).
7. Doing Business - 2018, available at: <http://www.edclub.com.ua/analitika/doing-business-2018-ukrayina-v-reytingu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu> (Accessed 18.06.2019).

Александр Трегубов, к.э.н., доц.

(зав. каф. «Предпринимательство, корпоративная и пространственная экономика», Донецкий национальный университет имени В. Стуса г. Винница)

РАЗВИТИЕ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Определена роль малого предпринимательства в социально-экономическом развитии страны. Осуществлена оценка современного состояния развития малого предпринимательства в Украине и выделены проблемы в этой сфере. Установлены основные причины, препятствующие развитию малого бизнеса. А именно: отсутствие комплексной государственной политики, направленной на поддержку субъектов малого бизнеса; сложность доступа к внешним

источникам финансирования и привлечения инвестиций; несовершенство налогового законодательства; сложность процедур сертификации и стандартизации товаров и услуг; недостаточная эффективность взаимодействия местных органов власти и предпринимателей; низкий уровень информационного, консультативного и методического обеспечения предпринимательской деятельности. В связи с этим сформированы основные направления государственной политики, направленной на развитие малого предпринимательства и полноценное использование его потенциала для социально-экономического развития территорий и страны в целом.

Ключевые слова: малое предпринимательство; малый бизнес; социально-экономическое развитие; государственная политика.

Oleksandr Tregubov

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Entrepreneurship, Corporate and Spatial Economics, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia)

DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE: MODERN TRENDS AND PROSPECTS

The role of small business in the socio-economic development of the country is determined. It is established that the development of small business is extremely important for economic growth (creation of new jobs, introduction of innovations, increase of budget revenues), reduction of unemployment through self-employment of the population.

Based on the analysis of statistical data, an assessment of the current state of development of small business in Ukraine has been made and problems in this area have been highlighted. Among the main ones are: changes to the legislation, introduction of a zero income tax; dependence of domestic small business entities on fluctuations in foreign exchange rates; reducing the purchasing power of the population; the difficulty of attracting bank loans.

The potential of small business development in Ukraine has been evaluated based on the Doing Business Index. According to its results, in 2018, the country has taken 76th place, improving its position compared to last year by four points.

The main reasons that impede the development of small business are identified. Namely: lack of a comprehensive state policy aimed at supporting small business entities; complexity of access to external sources of financing and attraction of investments; imperfection of tax legislation; complexity of certification and standardization of goods and services; insufficient interaction between local authorities and entrepreneurs; low level of information, consulting and methodological support of business activity. In this regard, attention is drawn to the need for state support for small business. The basic directions of the state policy aimed at the development of small business and full utilization of its potential for socio-economic development of the territories and the country as a whole have been formed.

Keywords: small business; small business; socio-economic development; public policy.